

Андрій Грубінко,

кандидат історичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Тернопільського національного економічного університету

ІДЕЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ПОЛІТИКО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ І ПРАКТИЦІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: ДОСВІД ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

Досліджено історичні витоки та особливості європейської політики Великої Британії від епохи середньовіччя до років Другої світової війни в контексті загальних тенденцій розвитку системи міжнародних відносин в Європі. Особливу увагу приділено аналізу провідних теоретичних концепцій європейського політичного об'єднання. Представлено погляди європейських (континентальних) та англійських (британських) мислителів і політичних діячів на проблему політичного об'єднання Європи.

Ключові слова: ідея європейської політичної інтеграції, міжнародні відносини, Велика Британія.

Грубінко А. В.

Идея европейской политической интеграции в европейской политико-правовой мысли и практике международных отношений: опыт Великобритании

Исследованы исторические истоки и особенности европейской политики Великобритании от эпохи средневековья к годам Второй мировой войны в контексте общих тенденций развития системы международных отношений в Европе. Особое внимание уделено анализу ведущих теоретических концепций европейского политического объединения. Представлены взгляды европейских (континентальных) и английских (британских) мыслителей и политических деятелей на проблему политического объединения стран Европы.

Ключевые слова: идея европейской политической интеграции, международные отношения, Великобритания.

Grubinko A.

The idea of european political integration in the european political and legal thought and practice of international relations: the experience of United Kingdom

The article examines the historical origins and characteristics of Great Britain's European policy from the Middle Ages to the II World War in the context of general trends of development international relations in Europe. Special attention is paid to the analysis of theoretical concepts of leading European political unification. Views of the European (continental) and English (British) thinkers and politicians on the problem of European political unity are presented.

According the author's conclusions we may confirm about the specific British model of European integration and participation the country in processes of regional political association. The imperial strategy of «splendid isolation» in XVIIIth – XIXth centuries was embodied in the main principle of the Britain's European policy and formulated in 1930 by Winston Churchill: «We are with Europe but don't belong to it.» At the same time, the political thought of UK was developed in line with European trends. William Penn, John Bellers, Jeremy Bentham, James Lorimer put forward their own vision of European political unity. During the II World War the idea of European integration has gained popularity. The originality of British culture, great practical historical experience of European policy, supported by theoretical projects of European political unity formed the necessary basis for the start process of practical implementation ideas of European political integration during the second half of the XXth century.

Keywords: the idea of European political integration, international relations, United Kingdom.

Актуальність статті. Період другої половини XX – початку XXI ст. позначився активним розвитком інтеграційних процесів в Європі. В наукових колах та серед широкої громадськості поняття «європейська інтеграція» і «Європейський Союз» стали синонімами, які позначають один регіональний політичний процес. До того ж у суспільно-політичній думці термін «Європа» фактично вживається на означення згаданого інтеграційного об'єднання частини європейських держав, кількість яких періодично зростає.

Вперше термін «інтеграція» використав американський адміністратор «плану Маршалла» П. Гофман, запровадивши його в політичну лексику для визначення об'єднувачих процесів, що розпочалися в Західній Європі [1]. Історичним фактом є те, що саме після Другої світової війни в Західній Європі вперше склалися об'єктивні умови для успішної практичної реалізації ідеї європейського об'єднання.

Однак теоретичні засади і перші практичні спроби втілення ідей єдності європейських держав мають значно глибше історичне коріння, яке варто враховувати при дослідженні новітніх процесів європейської інтеграції. Кожен з її суб'єктів має своєрідний історичний досвід формування і реалізації регіональної політики, спрямованої на пошуки свого місця в системі міжнародних відносин. Не стала винятком і Велика Британія.

Постановка проблеми. Специфічний історичний шлях Великої Британії як невід'ємного суб'єкта європейської політики є ключем для розуміння стратегії її урядів XX – XXI ст. щодо участі в континентальних інтеграційних процесах, джерелом особливої позиції країни в європейському об'єднанні. Історичні особливості суспільно-політичного, економічного і культурного розвитку острівної Британії, форма держави, що сукупно з найдавніших часів формувала конкретний тип психологічного світосприйняття і національної ментальності, чинять прямий вплив на систему зовнішніх контактів громадян держави на офіційному та неофіційному рівнях, визначають характер і підходи до здійснення зовнішньої політики, невід'ємним сегментом якої віддавна став європейський напрям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню широкого спектра проблем розвитку Європейського Співтовариства/Європейського Союзу присвячена велика кількість праць дослідників. В українській історіографії європейські студії набувають дедалі більшого розвитку. Найвні певні напрацювання вітчизняних дослідників участі Великої Британії в європейських інтеграційних процесах. Серед них виділимо публікації В. Крушинського, А. Мартинова, Н. Яковенко. Відзначимо вагомий вклад у дослідження проблеми провідних російських вчених-міжнародників Ю. Борко, В. Віноградова, М. Ліпкіна. Для вивчення досвіду європейської політики Великої Британії актуальними є публікації європейців М. Геффернена, Дж. Данціга, Дж. МакКорміка, К. Ларреса, М. Хевітсона.

Вклад основного матеріалу дослідження. В історіографії наявна думка про те, що європейський континент став предметом пильної уваги Великої Британії тільки в другій половині XX ст. [2, с. 33]. Як зазначає М. Ліпкін, хоча географічно Британські острови належать до Західної Європи, самі британці довгий час вважали себе чимось більшим, ніж просто Європа, яка асоціювалася в них насамперед з континентальними державами [3, с. 7]. Навіть на початку XXI ст. незначна кількість британців ідентифікує себе як європейців. Відчуття «британської винятковості» ґрунтується на історичному досвіді країни, традиціях зовнішньої політики, політичних ідеологемах, сформованих представниками політичної еліти країни різних часів. Водночас варто врахувати, що населення Британських островів, як і державність на цих територіях, ведуть свої витоки безпосередньо з Європейського континенту.

У I ст. до н. е. на цих островах жили кельти, які переселилися з Центральної Європи в другій половині I тис. до нашої ери. З I ст. н. е., римські імператори почали підкорення Британії. Після відходу римлян у кінці IV – на початку V ст. відбувався вплив германських племен англів, саксів, ютів і фризів, за якими згодом закріпилася загальна назва «англосакси». У IV – VII ст. відбувався процес християнізації англосаксів, який активно підтримувався місцевими королями. У 829 р. за короля Уессекса Егберта (802–839 рр.) усі англосакські королівства були об'єднані в одну державу, яка стала іменуватися Англією. Історію сучасної держави Англії, яка згодом стала ядром Сполученого Королівства Великої Британії і Північної Ірландії, заклав норманський герцог Вільгельм, який у 1066 р. перебрався з своїм військом через Ла-Манш з території сучасної Франції (провінція Нормандія) і захопив Англію. З того часу Англія розпочала формування державності в когорті провідних західноєвропейських монархій. Характерною особливістю історичного розвитку держави в Англії стала рання централізація і швидкий розвиток королівської влади [4, с. 176]. Водночас з кінця XIII ст. для обмеження королівської влади почав регулярно скликатися парламент, діяльність якого після буржуазної революції XVII ст. переросла в державницьку традицію парламентського суверенітету.

В історіографії не склалося єдиної думки щодо початкового етапу об'єднувачих процесів в Європі. Побуває думка, що його історичні витоки варто прослідковувати з часів античності. Зокрема, до перших «об'єднувачів» Європейського субконтиненту відносять стародавніх римлян (в греко-римській історичній традиції та її спадщині вбачаються витоки європейської цивілізації) [5]. Більш реалістичною, географічно та історично коректною є думка про початок об'єднання європейських територій в одне політичне формування за часів Франкської імперії Карла I Великого (др. пол. VIII – поч. IX ст.). Однак уявлення про Європу як про певну єдність, що є чимось більшим, ніж просто сукупністю сусідніх народів, почали формуватися з XI ст. [6, с. 9]. Саме епоха середньовіччя дала поштовх двом різноспрямованим, але водночас взаємопов'язаним процесам політичного розвитку Європи – становлення держав-націй, утвердження національної ідентичності народів Європи та виникнення ідей їх політичного єднання. Як зазначає Н. Яковенко,

«...найважливішою прикметою історичного розвитку Європи можна вважати відсутність політико-адміністративної єдності континенту, децентралізацію влади, багатополарність» [2, с. 22]. Перші військово-політичні об'єднання держав Європи відбувалися в часи хрестових походів (XI – XII ст.) під гаслами захисту християнських святинь та боротьби з іновірцями.

На всіх ключових етапах історії Європи висувалося чимало теоретичних концепцій єднання її держав. У контексті ідей християнської єдності держав Європи з метою подолання спільних загроз і взаємної ворожнечі одними з перших теоретичні проекти регіонального політичного об'єднання запропонували мислителі П. Дюбуа та А. Маріні [7, с. 36]. Зокрема, П'єр Дюбуа у 1306 р. представив проект європейської конфедеративної унії «Християнської республіки» з спільною інституцією – асамблеєю.

Значне економічне піднесення, що припало на XI – XV ст., сприяло появі сучасної системи держав-націй і зменшенню світської влади Папи Римського. Остаточне подолання визначального впливу релігії на політичне життя Європи пов'язане з поширенням прогресивних ідей просвітництва. Водночас, як зазначають дослідники, зміцнення держав-націй стосовно світської влади Папи Римського, поширення ідей індивідуалізму і республіканізму сприяло витісненню ідеї регіональної єдності Європи на периферію політичної думки [1]. Тридцятилітня війна XVII ст. утвердила державоцентризм у системі міжнародних відносин, який був довершений ідеями Великої французької революції. Фактично на кілька століть відстоювання ідеї європейської політичної єдності стало справою мислителів-ідеалістів. Основною формою єднання держав стали тимчасові союзи-коаліції для здійснення завоювань і захисту їх результатів. У системі міжнародних відносин на перший план вийшов світський військово-політичний (силовий) фактор захисту державних інтересів.

Варто врахувати роль Англійської революції для формування і розвитку суспільства, держави, права та економіки нового типу в Європі і світі. Одна з перших буржуазних революцій в Європі привела до влади нову прогресивну соціальну верству – буржуазію, дала поштовх розвитку ринкових відносин, демократії і парламентаризму, сприяла утвердженню ліберальної правової системи з принципом верховенства права і приматом прав людини, що лягли в основу концептів правової держави і громадянського суспільства, на яких побудована сучасна система Європейського Співтовариства.

Серед авторів європейських об'єднувачих проектів XVII – XVIII ст. відзначимо французів М. де Бетюна (герцог де Сюллі), який вперше висунув пропозицію про створення регіональної політичної інституції під назвою «Рада Європи», Е. Лакруа, який пропагував створення спільних європейських органів для боротьби із зовнішньою загрозою і гарантування внутрішнього миру, абата де Сент-П'єра, який у трактаті «Проект вічного миру» (1713 р.) закликав до створення союзу західноєвропейських держав на основі конституційної угоди із зоною вільної торгівлі і формуванням сенату). Відомі представники англійської суспільно-політичної думки також долучилися до проектів європейського устрою. Уільям Пенн, який у праці «Есе про сьогодення і майбутнє миру в Європі шляхом створення європейського Конгресу, Парламенту або Палати держав» (1693 р.), вражений трагічними наслідками кривавих війн у регіоні, виклав власні філософські міркування щодо шляхів досягнення миру. Мислитель запропонував заснувати «Європейську лігу» у статусі конфедерації держав Європи, створити єдиний регіональний представницький орган для розробки універсальних норм європейського права «для взаємного дотримання государями». При цьому проект передбачав правові засоби примусу для виконання спільних рішень і санкції для держав-порушників [8, с. 9]. Головні принципи діяльності об'єднання – рівноправність усіх держав-членів і збереження державного суверенітету. Як підтвердила історія, тези трактату У. Пенна залишалися актуальними упродовж майже трьохсот років і почали втілюватися в життя лише у другій половині XX ст.

На початку XVIII ст. Джон Беллерс запропонував власну версію європейського політичного об'єднання, модель якого бачив в унії Англії і Шотландії 1707 р. Мислитель підтримав створення Європейського парламенту як представницького органу європейських територіальних округів, поділ на які мав стати основою нового політичного федеративного поділу Європи та запорукою уникнення війн між європейськими національними державами [9, с. 47]. Власний проект європейського єднання запропонував англійський філософ і правознавець Джеремі (Ієремія) Бентам у праці «Про загальний і вічний мир» (1789 р.), що стала заключною частиною його відомого трактату «Принципи міжнародного права». Як і багато інших ліберальних мислителів початку XIX ст., Дж. Бентам розробляв проекти міжнародних організацій для запобігання війнам, мирного вирішення міждержавних проблем. Філософ запропонував європейським державам несподівані як на той історичний період пропозиції відмовитися від надмірних військових ресурсів, закордонних територій та укладання міжнародних договорів, які б передбачали військові і торговельні переваги. Серед засобів встановлення постійного миру в Європі мислителем було передбачено

створення спільного суду європейських держав (Court of judicature) для вирішення спорів між ними [10, с. 187]. У згаданій праці Дж. Бентам виклав власну ідею створення європейської асамблеї (Congress or Diet), до якої мали увійти по два представники від кожної держави. Особливу увагу привертає новаторська ідея Дж. Бентама про можливість створення військового контингенту держав об'єднання («Європейського братерства») для примусового забезпечення виконання рішень спільного суду європейських держав. Загалом ідеї Дж. Бентама були висунуті в контексті філософських європейських поглядів кінця XVIII – першої половини XIX ст., представниками яких були Ж.-Ж. Руссо, І. Кант та інші.

Домінуючим фактором об'єднання Європи став силовий фактор загарбницьких війн. Прагнення подолати політичну роздробленість за допомогою військового загарбання зазвичай наражалося на спротив інших європейських держав, які діяли за принципом класичного балансу сил. Останній був керівним принципом європейської системи міжнародних відносин від Вестфальського миру 1648 р. У XIX ст. першим на цей шлях став Наполеон Бонапарт на чолі Французької імперії. Розгром наполеонівських військ закріпив за Англією світову гегемонію. XIX ст. характеризувалося ідеалом держави-нації. Спостерігалось різке наростання конфронтаційних великодержавних амбіцій «Європейського концерту держав», яке було закріплене рішеннями Віденського конгресу 1814–1815 рр. і окреслило непростий шлях політичного розвитку регіону та колоніальних володінь більш ніж на століття, до Першої світової війни. Об'єднання розрізнених німецьких держав в одну імперію під зверхністю Пруссії, що завершилося у 1871 р., стало вагомим історичним подієм для Німеччини та усїєї Європи, але у підсумку мало трагічні наслідки для регіону і світу. В європейській і світовій політиці домінував силовий фактор перерозподілу сфер впливу в Європі і колоніальних володіннях за її межами. Проект «Сполучні Штати Європи», озвучений В. Гюго у 1849 р., був призабутий на тривалий період.

Прогресивна вимога Дж. Бентама відмовитися від колоніальних володінь як джерела конфліктів входила в явну суперечність з наростанням могутності Британської імперії, пік якого припав саме на XIX ст. Наявність величезних імперських володінь у різних регіонах світу, активний розвиток економіки на основі ринкових відносин, значної колоніальної бази і промислового перевороту, найпотужніший у світі військово-морський флот дали підстави сучасникам називати Британію не інакше, як «майстерня світу». Тому виняткова орієнтація на проекти європейського об'єднання не відповідає статусу і ролі країни у міжнародних відносинах. В основі європейської політики Лондона перебувала доктрина «блискучої ізоляції» («splendid isolation»). Британія як провідна держава регіону і світу чи не єдина в Європі могла собі дозволити бути відносно автономним міжнародним гравцем, виступаючи в ролі регулятора європейської рівноваги сил у відносинах провідних держав континенту. Водночас політика «блискучої ізоляції» не ставала на перешкоді урядам країни при потребі вступати у тимчасові союзи з іншими державами. Така зовнішньополітична стратегія відповідала принципу, проголошеному у виступі Г.-Дж. Пальмерстона у Палаті громад 1 березня 1848 р.: «У нас немає ні вічних союзників, ні постійних ворогів, але постійні і вічні наші інтереси, і захищати їх – наш обов'язок» [11, с. 186].

Уже в період Віденського конгресу британський міністр закордонних справ Р. Каслрі виступив з ініціативою проведення регулярних зустрічей (конгресів) міністрів закордонних справ для спільного розгляду політичних проблем в Європі. Ця структура могла стати прототипом механізму погодження зовнішніх політик держав-членів Європейських Співтовариств, що функціонував з 1970 по 1993 р. (Європейське політичне співробітництво). Однак реалізація ініціативи викликала побоювання британського політикуму щодо створення європейського уряду. Вже у 1818 р. на першій конференції в Ахені Англія вийшла з системи конгресів, яку сама ж запропонувала [12]. Вагомим фактором такого стилю зовнішньої політики Великої Британії стала його підтримка з боку громадськості і фактичний консенсус політичних еліт щодо міжнародних проблем та участі в ній країни.

У середовищі перманентного дипломатичного і військово-політичного протистояння великих держав Європи XIX ст. зародилися перші європейські громадські рухи за об'єднання Європи. Великий вплив на розвиток ідеї європейського об'єднання мали спроби її прихильників згуртуватися через міжнародні конгреси миру. Саме у столиці Великої Британії Лондоні в червні 1842 р. відбувся перший міжнародний конгрес миру. Далі такі конгреси відбувалися в Брюсселі, Парижі, Франкфурті, знову в Лондоні і в Женеві [13, с. 35]. У жовтні 1848 р. в Брюсселі засновано організацію «Європейський рух», метою якої було поширення ідей європейської інтеграції. Результатом роботи конгресів стало створення у 1867 р. Ліги миру (згодом – Товариство друзів миру і свободи). Хоча інтерес до цієї ідеї швидко спав і не поновлювався аж до Першої світової війни, інтелектуальні пошуки оптимального устрою регіону провідними європейськими політичними діячами, економістами та юристами не припинялися. Зокрема, відомий шотландський юрист,

професор Единбурзького університету Джеймс Лорімер у 1884 р. запропонував досить радикальну версію європейського об'єднання з формуванням двопалатного парламенту в Женеві [9, с. 61].

Британська політика «блискучої ізоляції» завершилася перед Першою світовою війною з розвитком силового сценарію формування європейських військово-політичних союзів. Лондон намагався здійснювати більш активну політику в Європі при збереженні першорядності справ імперії у зовнішній політиці. Після Першої світової війни в основі європейської політики Великої Британії перебувало прагнення урівноважити вплив Франції в Європі через підтримку Німеччини та поступове послаблення її обмежень на міжнародній арені з метою підтримки балансу сил у міжнародній політиці [14, с. 19]. Така стратегія завершилася провалом політики «умиротворення» агресора, яку активно проводив уряд Н. Чемберлена, та початком Другої світової війни.

Трагедія Першої світової війни засвідчила провал довоєнної системи міжнародних відносин. Післявоєнна руйнація ряду європейських імперій, широкі пацифістські настрої зумовили виникнення в частини прогресивного політикуму та інтелектуалів надії на відродження і можливість практичного впровадження ідеї європейського єднання в нових міжнародних умовах. У міжвоєнний період організовано європейський пан'європейський рух, натхненником якого став австрійський граф Р. Куденхове-Калергі. Названа за його однойменною брошурою організація «Пан'Європа», створена у Відні в 1923 р., та її ідеї набули значної популярності в колах європейських інтелектуалів, серед частини впливових політиків. Прихильники пан'європейського руху відродили ідеї «Сполучених Штатів Європи», митного союзу та конфедерації європейських держав, пропагували запровадження єдиної грошової одиниці, створення військового альянсу. Спілка не сприймала імперську Британію як безпосереднього учасника об'єднаної Європи. Місце країни у новій Європі мала визначити її здатність позбутися імперських традицій [15, с. 73].

Послідовний прихильник пан'європейського руху французький державний діяч Арістід Бріан у вересні 1929 р. під час виступу на Асамблеї Ліги Націй ініціював створення європейської конфедерації. Автор проекту запропонував почати процес інтеграції з економічного об'єднання на основі створення спільного ринку, яке згодом мало перерости у політичне. Було передбачено створення інституційних органів, зокрема постійного політичного комітету [14, с. 25]. Британська політична еліта схвально ставилася до ідеї митного союзу, але про політичну інтеграцію та притаманні їй наддержавні інституційні структури не йшлося.

Хоча прогресивні програми європейського об'єднання, запропоновані європейськими політичними і культурними діячами у міжвоєнний період, не були реалізовані, а поставлені ними завдання фактично підхопили наснажені націоналізмом і крайнім етатизмом авторитарно-тоталітарні режими з квазіоб'єднаними гаслами силового єднання континенту під зверхністю диктаторів, саме ці програми заклали безпосередню теоретико-концептуальну основу для еволюції ідеї європейського об'єднання у практику європейської інтеграції у післявоєнний час.

Незважаючи на особливий статус Великої Британії в системі міжнародних відносин Європи і світу, ідеї європейської єдності були поширеними в середовищі різних політичних угруповань, інтелігенції, зокрема діячів лівого спрямування (відомі борці проти війни Б. Рассел, Г. Ласкі, Е. Бевін та ін.). Водночас більшість британських соціалістів, насамперед представники профспілок, з підозрою ставилися до проєктів європейської федерації. Британська еліта вже у міжвоєнний період стояла перед серйозною дилемою вибору міжнародного шляху – зосередитися на Європі чи на імперії [9, с. 209]. Вагомим чинником таких змін став прихід до влади в Німеччині А. Гітлера і наростання політичної напруги в Європі у 1930-х рр. Європейські ідеї набували свого поширення в середовищі різних політичних партій. У листопаді 1938 р. створене британське об'єднання «Федеральний союз» («Federal Union»), до якого увійшли відомі політики різної партійної належності, дипломати і громадські діячі Р. Лоу, Дж. Паркер, Л. Кьортіс, лор Лотіан, а також ряд вчених (зокрема, А. Тойнбі) і журналістів [16]. Певний вплив на поширення ідей європейської інтеграції у Великій Британії мав Рух опору. Лондон був одним з головних центрів перебування урядів і політичних діячів багатьох окупованих нацистами держав, представників прогресивних кіл європейської інтелігенції, в середовищі яких тривали дискусії щодо майбутнього Європи, зокрема перспектив європейської інтеграції.

Серед найбільш відомих прихильників пан'європейського руху у Великій Британії був У. Черчілль, який у 1920–1930-х рр. неодноразово висловлював думки про необхідність створення Європейської федерації. При цьому його погляди не розходилися з офіційною урядовою політикою, адже, на думку У. Черчілля, така федерація в силу імперського статусу Британії мала створюватися без її безпосередньої участі. У 1930 р. він написав статтю в газету «Saturday Evening Post» на підтримку федералістських ідей А. Бріана, в якій сформулював ключові принципи новітньої європейської політики країни. У статті містяться такі слова: «Ми

маємо свою власну мрію та своє власне завдання. Ми з Європою, але не належимо до неї. Ми пов'язані, але не піддані ризикові. Ми зацікавлені й асоційовані, але не поглинуті» [17, с. 15]. У Черчілль вже у статусі прем'єр-міністра у червні 1940 р. під впливом наближення краху Франції під натиском німецьких військ і загрозою для Великої Британії залишитися сам на сам з агресором підтримав розроблену представниками британського Форін-офісу і французьких політичних кіл декларацію про створення «Франко-Британського союзу» [18, с. 397], хоча сам він не був його прихильником. Проект передбачав спільні органи влади, зовнішню політику, фінанси, навіть армію і громадянство. Однак пропозиція не знайшла підтримки насамперед серед представників французького уряду, в якому тоді переважали прихильники перемир'я з гітлерівською Німеччиною. У листі до міністра закордонних справ Е. Ідена від 21 жовтня 1942 р. У. Черчілль писав: «Я чекаю з нетерпінням створення Сполучених Штатів Європи, в яких буде можливою мінімізація кордонів між націями і необмежене пересування» [19]. Зазначені факти засвідчують, що У. Черчілль був прихильником певного політичного об'єднання європейських країн. Розглянуті ідеї У. Черчілля свідчать про його належність до представників класичної британської державно-правової думки і традиційних поглядів на проблеми континентального єднання, що формувалися упродовж століть. Погляди видатного британського діяча на проблеми європейської інтеграції стали основою зовнішньополітичної доктрини Великої Британії післявоєнного часу.

Висновки. Незважаючи на свої географічні та історико-культурні особливості, Англія віддавна розвивалася як європейська держава. При цьому з часів середньовіччя англійські державотворчі еліти розробили своєрідну, відмінну від континентальних держав Європи, систему державно-політичного устрою, права, а згодом і церковну організацію, які заклали основу певної політичної та культурно-ментальної відстороненості від справ континенту і вплинули на характер участі країни в новітніх євроінтеграційних процесах. Ключовим фактором англійської (британської) історичної ідентифікації у XVIII – XIX ст. стала Британська імперія. Імперський статус країни, розквіт якої припав на XIX ст., тривалий час визначав характер її міжнародної політики. Зовнішньополітична стратегія «блискучої ізоляції» мала не лише тактичний характер, а й символізувала довершеність визначального постулату європейської політики країни, яку логічно і лаконічно сформулював у 1930 р. У. Черчілль: «Ми з Європою, але не належимо до неї».

Незважаючи на особливий історичний статус Великої Британії в Європі, суспільно-політична думка країни загалом розвивалася в руслі загальноєвропейських тенденцій. Найбільш яскраві представники англійської політико-правової думки У. Пенн, Дж. Беллерс, І. Бентам, Дж. Лорімер в душі європейської історико-політичної пацифістської футурології Нового часу висунули власні концепції ідеального європейського єднання у формі конфедеративного політичного союзу держав. У міжвоєнний період XX ст. теоретичні концепції окремих європейських мислителів переросли у доволі численні громадські об'єднання прихильників європейської ідеї. У роки Другої світової війни ідея європейської інтеграції набула особливої популярності. Одним з найбільш яскравих і впливових прихильників пан'європейського руху у Великій Британії став У. Черчілль.

Своєрідність британської культури, великий історичний досвід європейської політики поряд з теоретичними проектами континентального політичного об'єднання сформували необхідну базу для практичного впровадження ідей європейської інтеграції в нових історичних умовах. Констатуємо наявність специфічної британської моделі європейської інтеграції та участі країни у процесах регіонального політичного об'єднання. Намагання британських урядів усіх часів знайти прийнятну формулу для поєднання необхідності взяти участь в європейських континентальних політичних процесах з традиційними прагненнями зберегти державний суверенітет і глобальний статус країни визначили регіональну стратегію Великої Британії на тривалу перспективу, заклали основи її сучасної європейської політики.

Список використаної літератури

1. Гнатюк М. Зародження ідей об'єднання Європи / [Електронний ресурс]. М. Гнатюк, Я. Чорногор // Віче. – 2010. – №20 – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/2239/>.
2. Яковенко Н. Велика Британія в сучасній системі міжнародних відносин: заявка на європейське лідерство / Н. Яковенко. – К. : Наук. світ, 2003. – 227 с.
3. Липкин М. А. Британія в поюках Европы: долгий путь в ЕЭС (1957–1974 гг.) / М. А. Липкин. – СПб. : Алетейя, 2009. – 240 с.
4. Грубінко А. В. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. / А. В. Грубінко. – Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2014. – 656 с.
5. *The Idea of Europe: from antiquity to the European Union* / edited by Anthony Pagden. – New York, Cambridge : Cambridge University Press, 2002. – 363 p.

6. Браницкий А. Г. *История объединения Европы : уч. пособ.* / А. Г. Браницкий, Р. В. Бугров. – Нижний Новгород : Изд-во Нижегородского госуниверситета, 2010. – 117 с.
7. McCormick J. *Understanding the European Union: a concise introduction* / J. McCormick. – Houndmills, Basingstoke, Hampshire; New York : Palgrave Macmillan, 2005. – 260 p.
8. Penn W. *The Peace of Europe: The Fruits of Solitude and Other Writings* / W. Penn. – London : J.M. Dent, 1916. – 292 p.
9. Геффернен М. *Значення Європи. Географія та геополітика* / М. Геффернен. – К. : Дух і Літера, 2011. – 464 с.
10. Ржевська В. С. *Політико-правові ідеї І. Бентама щодо встановлення та засобів підтримки тривалого міжнародного миру* / В. С. Ржевська // *Актуальні питання публічного та приватного права.* – 2013. – № 1. – С. 185–190.
11. Виноградов В. Н. *Лорд Пальмерстон в европейской дипломатии* / В. Н. Виноградов // *Новая и новейшая история.* – 2006. – № 5. – С. 182–209.
12. Киссинджер Г. *Дипломатия [Электронный ресурс]* / Г. Киссинджер ; пер. В. В. Львова. – М. : Ладомир, 1997. – Режим доступа : <http://www.e-reading.club/book.php?book=1016921>.
13. Борко Ю. А. *«Европейская идея»: от утопии – к реальности* / Ю. А. Борко // *Заглядывая в XXI век: Европейский Союз и Содружество Независимых Государств.* – М. : Интердиалект, 1998. – С. 15–51.
14. Hewitson M. *The United States of Europe: The European Question in the 1920s* / M. Hewitson // *Europe in crisis. Intellectuals and the European Idea, 1917–1957. Chapter 1* / edited by Mark Hewitson and Matthew D'Auria. – New York, Oxford: Berghahn Books, 2012. – P. 15–34.
15. Мартинов А. Ю. *«Пан'Європа» Ріхарда Куденхова-Калергі та започаткування процесу європейської інтеграції* / А. Ю. Мартинов // *Європейські історичні студії.* – 2015. – № 2. – С. 69–91.
16. *History of Federal Union / Federal Union. 27 May 2002 [Электронный ресурс].* – Режим доступа : <http://www.federalunion.org.uk/about/history/>.
17. Larres K. *Integrating Europe or Ending the Cold War? Churchill's post-war foreign policy* / K. Larres // *Journal of European Integration History.* – 1996. – Vol. 2, N. 1. – P. 15–50.
18. Черчилль У. *Вторая мировая война : (В 3-х книгах). Кн. 1. Т. I-II* / У. Черчилль. – М. : Воениздат, 1991. – 592 с.
19. Danzig J. *Winston Churchill: A founder of the European Union [Электронный ресурс]* / J. Danzig // *EU ROPE. A blog by Jon Danzig.* – 2013. – 10 November. – Режим доступа : <http://eu-ropе.ideasoneuropе.eu/2013/11/10/winston-churchill-a-founder-of-the-european-union/>.